

Od Pax-filmu ke Svatému Václavu

Český katolický tábor a jeho vztah ke kinematografii ve dvacátých letech 20. století

PETR HASAN

Zájem římskokatolické církve o kinematografii má velice zajímavou a bohatou historii. Na oficiální úrovni byly základní body katolické filmové strategie deklarovány v papežských encyklikách *Divini Illius Magistri* z 31. prosince 1929, *Vigilanti Cura* z 20. června 1936 a *Miranda Prorsus* z 8. září 1957. Ještě předtím, než nejvyšší místa církevní hierarchie sepsala oficiální rámec práce s filmem, se však o film již nějakou dobu zajímaly a běžně ho používaly nejrůznější katolické spolky, řeholní domy a duchovní i laické osobnosti. Všechny takovéto shora i zdola iniciované, lokální, decentralizované i centrálně řízené katolické filmové aktivity lze vnímat jako součást širšího procesu postupného otevírání se církve modernímu světu. Církev v rámci dialogu s nejrůznějšími společenskými trendy, které mohou být zjednodušeně shrnuty pod termín modernizace, začala vystupovat postupně ze svého antimodernistického ghetta, kam sama sebe uvrhla v průběhu 19. století.

Na cestě katolické církve z ghetta hrál film důležitou roli. Film zaujímal v katolickém diskursu vůbec specifické postavení. Rámcem uvažování katolických elit o světě a oficiálním směrem katolické filosofie byl až do 2. vatikánského koncilu tomismus. Tomismus vnímá svět jako pevnou přísně hierarchickou strukturu, ve které je např. světlo nadřazeno hmotě a zrak nadřazen sluchu, čichu a hmatu. A tak film, jakožto světelný obraz, který člověk vnímá svým zrakem, by měl nutně být, alespoň teoreticky, nadřazen ostatním zdrojům poznání a zábavy.¹ Film lze také vnímat jako určitou kvintesenci moderního světa a zájem katolické církve o něj tak jako určité *pars pro toto* zacházení s moderním světem jako takovým. Zájem o film nabýval v praxi samozřejmě také zcela utilitární povahy. Film byl dynamicky se rozvíjejícím masmédiem, k němuž církev musela zaujmout jasný postoj. Církev potřebovala film zahrnout do svého repertoáru, pokud nechtěla rezignovat na úlohu, kterou ve světě měla i nadále hrát.

Církev zkrátka potřebovala přijít se strategií, která by vedla k postupnému otevření se světu a osvojení si prostředků, jež byly modernímu světu vlastní. Tyto prostředky poté měly být využity v pastoračním působení mezi obyvateli moderního světa. Začátky takovéto strategie můžeme nalézt u papeže Lva XIII., který otevřel církev moderním sociálním tématům a zavedl do církve demokratizační prvky, když přizval k práci na pastoraaci také laiky.² V letech následujících po první světové válce pak způsoby moderní pastoraace nacházely konkrétní podoby – například právě v katolickém zájmu o film. Živelně vznikaly katolické filmové výroby, půjčovny,

¹ „*Hic imagines vocesque propagandi modus, ad res etiam spirituales quod spectat, optissimus est naturae hominum, secundum Aquinatis sententiam: „Est autem naturale homini, ut per sensibilia ad intelligibilia veniat; quia omnis nostra cognitio a sensu initium habet” (S. Thom., Summ. Theol. I, q. 1, a. 9). Quin immo videndi facultas, cum nobilior et dignior sit ceteris sensibus (cfr. ibid. I, q. 67, a.1), facilius ad spiritualium rerum cognitionem conducit.*“ PIUS XII., *Miranda Prorsus*. Dostupné online: <http://w2.vatican.va/content/pius-xii/la/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_08091957_miranda-prorsus.html> [cit. 2017-12-16].

² SCHOOF, Mark. *Výzva nového věku*. Praha 1971, s. 47–48. MACHULA, Tomáš – FILIP, Štěpán Martin. *Tomismus čtyřadvaceti tezí*. Praha 2010, s. 22–32. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. Lev XIII. a jeho encyklika o Duchu svatém (úvod k českému vydání encykliky). In: LEV XIII. *Divinum Illud Munus*. Praha 1998, s. 5–18. Signifikantní je, že Lev XIII. byl i první papež, který se nechal filmovat, a to již v roce 1896, viz <<https://www.youtube.com/watch?v=vzLduvnW-FA>> [2016-12-16].

kinoporadny a stálá i putovní kina. Všechny tyto roztroušené a nezávislé aktivity, které vycházely pouze z entuziasmu lokálních nadšenců, byly postupně zahrnovány pod oficiální papežský program moderního pastoračního člověka, který získal svou formu a pevnou organizaci v katolické akci.³ Ve třicátých letech se vzájemná mezinárodní a centrálně řízená spolupráce etablovala v systematicky pracující katolickou filmovou cenzuru. Ta si v některých zemích (např. v USA vykonávaná Ligou slušnosti)⁴ dokázala vydobýt značný vliv.

Tato studie však bude zaměřena pouze na vztah římskokatolické církve k filmu v českém prostředí, a to ve dvacátých letech 20. století, kdy byla katolická filmová činnost zatím decentralizovaná a závislá na aktivitách několika spolků a osobností. Sledované období je ohraničeno dvěma zajímavými projekty. Prvním je snaha o vlastní filmovou výrobu Pax-film. Druhým je pak velkofilm Svatý Václav, ve kterém se završil po celé desetiletí se stále vynořující sen o vlastním katolickém filmu, který by zušlechtil národ a obnovil zašlou slávu křesťanské, respektive katolické víry.

Studie se bude zabývat prvními kroky, které vedly k vytvoření Pax-filmu, a dále osudem velko filmu Svatý Václav, kde se zaměří na okolnosti exploatace snímku, zadání filmové hudby, úvahu o synchronizaci a především na roli katolické církve, kterou v procesu natáčení i recepce svatováclavského filmu se hrála. Záležitosti kolem filmu Svatý Václav budou pojednány na základě dosud nezpracovaných archivních pramenů.

Dostál-Lutinov a jeho družstvo Pax-film

Za projektem Pax-film stál katolický kněz, spisovatel, představitel katolické moderny a organizátor katolického života na Moravě Karel Dostál-Lutinov.⁵ Dostál-Lutinov vedl začátkem dvacátých let rubriku Hovory literární a umělecké v brněnském deníku Den. V rubrice se pravidelně věnoval i problematice filmu. Nejenže upozorňoval na pozoruhodné filmy, které byly tou dobou uváděny v kinech, ale věnoval se i obecnějším úvahám na téma křesťanství, film a moderní svět.

Koncem ledna roku 1922 shrnul svůj postoj k filmu slovy: „*Kino stalo se vášní velké části národa. Lidé, kteří ho ještě nezkusili, považují návštěvníky kina za bláznů, marnotratníky nebo zhýralce. Možná, že něco na tom je. Mnohým lidem stalo se kino bohužel bavištěm, školou a kostelem. Nemají zájmu pro knihu, modlitbu, bohoslužbu, přednášku, tělocvik, rodinu – žijí svůj týden od kina do kina. Vidět! Vidět! Vidět! [...] Je v tom všem něco zlého? Je v té žízni po vidění něco zlého? [...] Nezapomenu hlubokého dojmu, když před 20 roky viděl jsem v kinu vodopády niagarské. Mohutné proudy vod se valí, stříkají a pěň a hudba je doprovází jako hymnus na Všemohoucího. Spousty vod valí se jako obraz nezdolné síly a mohutnosti, jako nezapomenutelný příval časů a dějin a pokolení a světů a věků. Takový obraz mluví jako nejvelkolepější báseň anebo žalm. Kino je vzácná věc, jen je uveďte do pravých rukou.*“⁶

³ HASAN, Petr. „Neslušný a nevkusný film nemůže být krásný“: katolická akce, struktury katolického tábora a jejich působnost na poli kinematografie v českém prostředí první poloviny 20. století. *Iluminace* 28, 2016, č. 1, s. 39–60.

⁴ O situaci v USA píše např.: DOHERTY, Thomas. *Pre-Code Hollywood: Sex, Immorality, and Insurrection in American Cinema 1930–1934*. New York 1999. BLACK, Gregory D. The Legion of Decency and the Movies. In: *Silencing Cinema: Film Censorship around the World*, BILTEREYST, Daniel – VANDE WINKEL, Roel (edd.). New York 2013, s. 241–254. MALTBY, Richard. The Production Code and the Mythologies of „Pre-Code“ Hollywood. In: *The Classical Hollywood Reader*, NEALE, Steve (ed.). Abingdon, New York 2012, s. 237–248.

⁵ Bližší informace o životě a díle Dostála-Lutinova viz např. MAREK, Pavel – SOLDÁN, Ladislav. *Karel Dostál-Lutinov bez mýtů, předsudků, iluzí: nástin života a díla vůdčí osobnosti českého katolického modernismu*. Třebíč 1998.

⁶ DOSTÁL-LUTINOV, Karel. Co nového ve filmu (rubrika Hovory literární a umělecké). *Den* 11, 1922, č. 29, s. 11.

Představa působivých „filmů – básní“ a „filmů – žalmů“ byla pro Dostála-Lutinova natolik zajímavá a důležitá, že se rozhodl založit na Moravě filmové družstvo, které by takové filmy samo vyrábělo. Dne 2. dubna 1922 již čtenářům deníku Den představil svůj projekt družstva Pax-film (*Pax-film, družstvo pro výrobu a propagaci dobrého filmu*).⁷ Družstvo mělo zpočátku jen mapovat situaci v kinematografii, to znamená doporučovat z katolického pohledu vhodné filmy, které byly tou dobou uváděny v kinech, a také iniciovat vznik vhodných filmových námětů, které by se v budoucnu mohly využít pro vlastní filmovou výrobu. Ta měla být realizována ihned, až bude družstvo dostatečně etablováno a získá si společenskou, ale především finanční podporu. Vzorem pro katolickou filmovou výrobu Pax-film měly být německé katolické filmové společnosti Leo-film, Spera a Neuland.⁸ Ustavující schůze byla svolána do Brna na 24. dubna 1922.

Od konce jara již začalo družstvo Pax-film vykazovat jistou aktivitu. K 1. červnu vyšel první díl věstníku, který informoval o novinkách ze světa filmu a také samozřejmě o ambicích, plánech a již vykonaných činech družstva.⁹ Zahajovací schůze se zúčastnilo na 50 zájemců o katolický filmový podnik. Ze známých jmen můžeme jmenovat např. Josefa Švába Malostranského, Theu Červenkou či Přemysla Pražského. Zahájen byl prodej podílů družstva. Jeden podíl stál 100 Kč, po upsání jednoho tisíce podílů pak měla být svolána valná hromada (k čemuž ovšem nikdy nedošlo). Do té doby fungoval přípravný výbor, v jehož čele stál Dostál-Lutinov. Místopředsedou byl právník a moravský lidovecký politik, zemský starosta tělocvičné jednoty Orel a také odpovědný redaktor věstníku Pax-film Ladislav Daněk, pokladníkem se stal J. Svoboda a jednatelem B. Brauner. Zbytek přípravného výboru se skládal z moravského kněze a novináře Ladislava Zamykala a dále z A. Kotulána a P. Vévody.

Další osudy družstva Pax-film nejsou zatím zřejmé. V olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě je uložena pozůstalost Karla Dostála-Lutinova.¹⁰ Z pozůstalosti je patrné, že Dostál-Lutinov vedl od června roku 1922 korespondenci s mnichovskou katolickou filmovou výrobou Leo-film, která spadala pod katolické centrum Leohaus.¹¹ Leo-film nabídl Dostálu-Lutinovi výhradní distribuční právo pro Československo na všechny filmy ze své produkce a zároveň se zavázal, že bude distribuovat pomocí svých spřátelených katolických filmových společností a půjčoven filmy natočené Pax-filmem po Německu i dále po Evropě. Leo-film nabídl práva na svých 30 filmů za cenu 80 tisíc korun. Pax-film ovšem nedisponoval dostatečnými finančními prostředky. Během podzimu roku 1922 proto ještě zesílil propagační kampaň mezi katolickými elitami. Výsledky však zůstaly daleko za očekáváním. Z archivních materiálů vysvítá, že jedině strahovský opat a senátor Národního shromáždění Metoděj J. Zavoral zakoupil podíly družstva v hodnotě 5 tisíc korun, ostatní české i moravské katolické osobnosti zůstaly prozatím stranou nejistého podniku.¹² Z celé nabídky Leohausu tak byla nakonec zakoupena za 1500 Kč práva na jediný film, a to na hraný film o svatém Františku z Assisi (orig. *Bettler von Assisi*, režie Karl Frey, 1920).¹³

⁷ DOSTÁL-LUTINOV, Karel. Katolická filmová společnost (rubrika hovory literární a umělecké), *Den* 11, 1922, č. 92, s. 11.

⁸ K situaci v Německu srov. SCHMITT, Heiner. *Kirche und Film: kirchliche Filmarbeit in Deutschland von ihren Anfängen bis 1945*. Boppard am Rhein 1979.

⁹ Dochováno je pouze první a zároveň možná i poslední číslo: Pax-film: věstník družstva pro výrobu a propagaci dobrého filmu. Roč. 1, č. 1 (1. června) 1922.

¹⁰ Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Dostál-Lutinov Karel, k 18, inv. č. 1000 (Pax-film).

¹¹ Leohaus, Hauptstelle katholisch-socialer Vereine.

¹² Například kroměřížský probošt a senátor Národního shromáždění František Valoušek se v dopise z 27. října roku 1922 omlouvá, že je zcela finančně vyčerpan opravou proboštsví, kterou musí provádět na vlastní náklady. Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Dostál-Lutinov Karel, k 18, inv. č. 1000 (Pax-film).

¹³ Film byl uveden do českých a moravských kin v únoru 1923. Již předtím byl však promítán putovním kinem, které provozoval na Moravě františkánský misionář Leander Brejcha. Film se dále objevoval v programech různých katolických stálých i putovních kin po celá dvacátá léta.

Během léta roku 1922 byli do Prahy vysláni dva zástupci Pax-filmu – Ota Menčík a Miloš Ponížil, aby zde vybudovali pražskou pobočku a získávali nové členy družstva.¹⁴ Mezi oslovenými ovšem převládala nedůvěra k celé akci a především neochota podílet se na riskantním projektu finančně.¹⁵

V listopadu roku 1923 Dostál-Lutinov zemřel a veškeré další zprávy o vývoji Pax-filmu jsou jen útržkovité a vycházejí z několika málo glos otištěných v rámci filmové rubriky v Lidových listech. Družstvo Pax-film bylo nutně smrtí svého zakladatele a iniciátora všech aktivit citelně zasaženo. Družstvo buď na nějaký čas zcela zaniklo, anebo alespoň rezignovalo na své velkolepé ambice, jakými byly například plány na vlastní filmovou výrobu. V dalším vývoji byl Pax-film omezen jen na území Moravy (tedy ani plán na zřízení pražské pobočky nebyl realizován), kde se zaměřil na pořádání filmových projekcí a na organizování kinematografických katolických aktivit. Koncem roku 1925 byl Pax-film povolen jako „Spolek Pax-film“ výnosem ministra vnitra č. 73757/25¹⁶ a jeho stanovy byly schváleny výnosem č. 75756/25.¹⁷

Pax-film měl v plánu opět pořídit pro distribuci mezi katolickými kiny kvalitní katolické snímky (snažil se zakoupit znovu film o svatém Františku¹⁸ spolu s francouzským snímkem *Kterak jsem zabila své dítě*)¹⁹ a zároveň se pokoušel zřídit v Brně vlastní projekční místnost.²⁰

O dalším osudu Pax-filmu toho prozatím příliš nevíme. Zajímavé je, že ačkoliv sídlil v Brně (Pekařská ulice č. p. 8), nebyl zapsán u tamního Krajského soudu civilního a není dochován ani žádný archivní fond, který by obsahoval archivní materiály vzešlé z jeho činnosti. Z několika útržkovitých zpráv víme, že Pax-filmu fungoval v dalších letech jako katolická kinoporadna, tedy jako dobrovolné sdružení katolických biografů, které poskytovalo svým členům odbornou pomoc s všelijakými organizačními záležitostmi, vedlo agendu týkající se katolických kinolicencí a poskytovalo rady právního i technického rázu.²¹ Ve třicátých letech pak byl Pax-film se vší pravděpodobností zahrnut do centralizačních snah, jež byly nejen na poli katolické kinematografie prováděny pod praporem Katolické akce.²² Míra institucionální provázanosti Pax-filmu s Katolickou akcí je však otázkou dalšího bádání.

¹⁴ Korespondence s nimi je rovněž součástí osobního fondu Dostála-Lutinova uloženého v Zemském archivu v Opavě. Korespondence s Otou Menčíkem má inv. č. 440 a korespondence s Milošem Ponížilem má inv. č. 535.

¹⁵ „V Praze každý, kterého chci získati, nenabídne peníze, ale dává svůj rozum a své nápady. Nechce žádný uznati, že věc je hotova, a každý chce to míti podle svého. Kupříkladu Dr. kanovník Pauly, předseda rady katolíků ze Smíchova, který jen kritizoval, ale neupsal, až prý mu předložím prospekt podepsaný patnácti až dvaceti zakladateli! To jsou těžkosti, jichž jsem nečekal.“ Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, fond Dostál-Lutinov Karel, inv. č. 535 (dopis Miloše Ponížila Karlu Dostálu-Lutinovi z 2. 6. 1922).

¹⁶ ANONYM. Spolek „Paxfilm“ v Brně (rubrika Film). *Lidové listy* 5, 1926, č. 14, s. 6.

¹⁷ ANONYM. Spolek „Paxfilm“ v Brně (rubrika Film). *Lidové listy* 5, 1926, č. 20, s. 6. Otázkou zůstává, zda filmové družstvo za Dostála-Lutinova vlastně de jure skutečně vzniklo, aby záhy zaniklo a v roce 1925 bylo obnoveno, anebo zda za éry Dostála-Lutinova nešlo jen o sny a plány, které byly uvedeny v život až tímto ministerským výnosem.

¹⁸ ANONYM. Film Sv. František z Assisi. *Lidové listy* 5, 1926, č. 29, roč. 5, s. 6.

¹⁹ ANONYM. Paxfilm v Brně. *Lidové listy* 5, 1926, č. 42, roč. 5, s. 6. Jedná se o film natočený podle románu *Comment j'ai tué mon enfant* od francouzského spisovatele Edmonda Louila pišícího pod pseudonymem Pierre L'Ermite. Film pojednávající o problematice konfliktu rodičů a dětí, které byly povolány k službě Bohu, byl natočen roku 1925 režisérem Alexandrem Ryderem.

²⁰ ANONYM. Jsme ve státě právním či jen sokolském? *Lidové listy* 5, 1926, č. 174, s. 5. Článek informuje o potížích se získáním kinolicence, kterou místo katolického spolku měla získat místní organizace Sokola.

²¹ Drobné indicie poskytuje korespondence různých katolických spolků s Pax-filmem, která je náhodně dochována v dosud neuspořádaném fondu Svatováclavská liga, jenž je uložen v Archivu Národního muzea. Archivnímu materiálu z tohoto neuspořádaného fondu bude věnována pozornost později.

²² HASAN, Petr. „Neslušný a nevkusný film nemůže být krásným“. Katolická akce, struktury katolického tábora a jejich působnost na poli kinematografie v českém prostředí první poloviny 20. století. *Illuminace* 28, 2016, č. 1, s. 39–60.

Cesta k historickému velko filmu

Po celá dvacátá léta se v katolickém prostředí ozývaly stesky po nedostatku kvalitních filmů, které by zušlechtovaly národ, oživily skomírající katolickou víru a které by byly vhodné pro evangelizační a misijní projekce nejen v katolických sálech.²³ Vrcholem všech snů a představ měl být samozřejmě vlastní dlouhý hraný film. V praxi se však jako daleko schůdnější způsob, jak se etablovat na poli filmu, ukázala cesta dokumentárního filmu. Pax-film Karla Dostála-Lutinova nabízel již v roce 1922 k projekcím snímek z domácí produkce zachycující orelský slet v Brně. Koncem dvacátých let se objevila celá řada dalších podobných snímků.²⁴ Přesto katolíci stále doufali, že jednou, tak jako v zahraničí, vznikne i u nás velký dlouhý hraný film, který bude mít primárně za cíl působit na diváky v duchu křesťanské víry a katolického světonázoru. Naděje na splnění tohoto snu vzbudil u mnoha katolíků nápad zrealizovat velko film o životě svatého Václava.

Český film měl po roce 1918 nakročeno k vytváření snímků, které by zobrazovaly motivy z naší národní historie. Filmoví tvůrci s až překvapivou naivitou předpokládali, že české dějiny jsou zdrojem těch nejpoutavějších příběhů a že stačí převést na plátno obrazy naší „husitské slávy“ anebo „pobělohorské poroby“ a celý svět se jim bude obdivovat.²⁵

Navzdory tomu, že existovaly plány na vznik historického filmu s husitskou tematikou, byl nakonec uskutečněn projekt věnovaný středověkému katolickému světcí. Motivace k natočení filmu i jeho vyznění však ryze katolické nebyly. Film měl sice navázat na étos svatováclavského milénia, jež připadlo na rok 1929, tedy uklidnit a konsolidovat katolíky, kteří se mohli po husovských oslavách z roku 1925 cítit jako cizinci ve vlastní zemi, avšak měl zároveň sloužit jako propagační nástroj mladé republiky směrem do zahraničí a také směrem k českým Němcům. V oficiálních dokumentech spolku Milenium-film, který film Svatý Václav inicioval, se podpora účty ke světcí objevuje vždy až na posledním místě. Jak trefně upozorňuje ve své studii Petr Kopal,²⁶ film, ač vycházel primárně ze středověkých legend, přenesl na plátno v podstatě Masarykovu interpretaci svatého Václava jako univerzálního humanistického panovníka, který stejně jako Karel IV. nebo Jiří z Poděbrad ukázal možný modus vivendi s českými Němci.

Spolek Milenium-film a vznik filmu Svatý Václav

Jaká byla geneze svatováclavského filmu? První nápad se údajně objevil již v říjnu 1918 u společnosti Praga-film.²⁷ Do jakého stadia se však plány dostaly, není známo. S prvním doloženým náznakem filmového námětu přišel roku 1926 emauzský benediktin Method

²³ V české společnosti se po roce 1918 sváděl poměrně urputný zápas mezi pokrokovým a katolickým táborem. Tato naše domácí situace snese v mnoha ohledech srovnání s pruským „Kulturkampfem“ 19. století. Katolíci se snažili použít různé prostředky, včetně filmu, ke kulturnímu působení (kulturnímu boji), které chápali jako určitou formu vnitřní misie. Nevraživost katolického a pokrokařského tábora se zmírnila až v průběhu 30. let v důsledku ohrožení společného demokratického státu vnějšími nepřáteli. Pro více informací srov. BALÍK, Stanislav, a kol. *Český antiklerikalismus: zdroje, témata a podoba českého antiklerikalismu v letech 1848–1938*. Praha 2015.

²⁴ Svatováclavské památky (režie Adolf Lehner, 1928). Svatováclavské dny orelosti (režisér není znám, 1929). Svatováclavské dny orelosti v Praze (režisér není znám, 1929). Svatováclavské dny orelosti Praha 28. VI. – 8. VII. 1929 (režisér není znám, 1929). Všechny tyto filmy však přímo nevyrobil žádný katolický spolek, ale vznikly na zakázku u komerčních filmových společností Merkur-Film a Favorit-Film.

²⁵ KLIMEŠ, Ivan – RAK, Jiří. Idea národního historického filmu v české meziválečné společnosti. *Iluminace* 1, 1989, č. 2, s. 23–37. Autoři citované studie vtipně poukazují na fakt, že pokud svět někoho z našich národních dějin opravdu znal, a mohl by se tedy zajímat i o film inspirovaný jeho životem, byl by to bezesporu Jan Nepomucký. Realizace dlouhého hraného filmu, který by pojednával o tomto symbolu barokní rekatolizace, však za první republiky (a vlastně ani doposud) nepřípadala naprosto v úvahu.

²⁶ KOPAL, Petr. Svatý Václav (1930): mír s Němci u diváků propadl. *Cinepur* 17, 2009, č. 17, s. 11–16.

²⁷ VELEK, Viktor. *Svatý Václav: první československý historický velko film*. Praha 2010, s. 15 (booklet k neprodejnému DVD, který vydal Úřad vlády ČR k příležitosti slavnostní projekce filmu v den státního svátku 28. září 2010).

Klement.²⁸ Jeho text posléze upravil úředník filmové cenzury Chaur a potřebnou uměleckou dramatickou pak dodal dílu režisér Národního divadla Josef Munclinger.²⁹ Blížící se oslavy svatováclavského milénia roku 1929³⁰ s sebou přinesly řadu událostí, z nichž nejvýznamnější bylo dostavění svatovítské katedrály. Přípravy na miléniové oslavy ukázaly, že široká společnost i politické a kulturní elity svatováclavskou tematiku v zásadě přijaly a jsou nakloněny podpoře dalších svatováclavských projektů.³¹ Ve víru všeobecného svatováclavského nadšení tak začala myšlenka na svatováclavský film dostávat reálné kontury.

Dne 17. října 1927 proběhla ustavující valná hromada spolku Milenium-film.³² Spolek, který si dal do názvu „Spolek pro tvoření československého historického filmu“, si kladl při svém vzniku větší a dalekosáhlejší cíle, než mělo být natočení pouhého jednoho snímku o životě svatého Václava. Do velkorysých plánů patřilo kromě výroby dalších, blíže však nespecifikovaných historických filmů také pořádání projekcí, budování spolkových domů, knihoven, stálých i kočovných kin a filmových laboratoří, poskytování právních rad a vydávání odborné filmové literatury. Vše se mělo dít na spolkové, tedy nekomerční platformě.³³

Na všechny tyto plány mělo však dojít až v pozdějších fázích činnosti spolku. Spolek se zatím intenzivně zaměřil pouze na výrobu „prvního československého historického velkofilmu“ Svatý Václav, který měl kromě kulturně výchovné služby národu přinést také prestiž a především finance samotnému spolku. Získaný kapitál (finanční i společenský) pak spolek plánoval použít k dalšímu rozvoji své činnosti a samozřejmě také k výrobě dalších historických a kulturně výchovných snímků.

První náměty na svatováclavský film od Klementa, Chaura ani Munclingerů nebyly pro vlastní natáčení použitelné. Byla vypsána nová soutěž na definitivní filmové libreto, ze které vzešli dva vítězové – Jan Stanislav Kolár a Josef Munclinger. Jelikož odborná komise shledala obě libreta jako stejně kvalitní (první mělo být o něco filmovější, druhé zase více lyrické),³⁴ byli oba autoři vyzváni, aby spojili své síly a napsali jedno společné filmové libreto a ujali se společně režie. Nové libreto bylo odevzdáno 5. července 1928.³⁵ Finální verze byla ještě schválena čtyřčlennou komisí při České akademii věd a umění ve složení Jan Kapras, Josef Pekař, Josef Zubatý a Jaroslav Hilbert. Pak už zbývalo jen obstarat potřebné finance a mohlo se přikročit k natáčení.

Okolnosti vzniku filmu jsou zevrubně popsány ve studii Viktora Velka³⁶ a věnuje se jim i Petr Kopál ve svém článku.³⁷ Oba autoři vycházejí zřejmě z textu, který napsal po natočení filmu jednatel Milenia-filmu J. Hronek.³⁸ Nově prozkoumané archivní materiály z Archivu Národního

²⁸ VELEK, Viktor. *Svatý Václav*, s. 16.

²⁹ Tamtéž, s. 19.

³⁰ Na 28. září 1928 připadly oslavy tisícího výročí smrti národního světce svatého Václava. K událostem miléniových oslav srov. např. PLACÁK, Petr. *Svatováclavské milénium: Češi, Němci a Slovinci v roce 1929*. Praha 2002. Rok smrti svatého Václava byl později posunut na rok 935.

³¹ ŠEBEK, Jaroslav. *Za Boha, národ, pořádek*. Praha 2016, s. 166–171.

³² Archivní materiály spolku Milenium-film, ze kterých budeme v následující části studie čerpat, jsou částečně uchovány v rámci fondu Svatováclavská liga v Archivu Národního muzea. Jelikož je archivní fond nepracovaný, není možné citovat prameny standardním způsobem. Agenda týkající se vzniku filmu Svatý Václav je soustředěna převážně do kartonů č. 46, 47 a 125.

³³ Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125, stanovy spolku.

³⁴ Sládečkovo vlastivědné muzeum v Kladně, Pozůstalost Viléma V. Kremera, př. č. 16/2000, Desky č. 6/11, strojopis nevydaných částí Svatováclavského sborníku, J. Hronek, Film „Svatý Václav“.

³⁵ Společné filmové libreto bylo spolkem Milenium-film věnováno jako vánoční dar prezidentu republiky T. G. Masarykovi. Viz Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125.

³⁶ VELEK, Viktor. *Svatý Václav*, s. 15–63.

³⁷ KOPÁL, Petr. *Svatý Václav* (1930).

³⁸ Kopie strojopisného textu je uložena ve Sládečkově vlastivědném muzeu v Kladně jako součást pozůstalosti Viléma V. Kremera, př. č. 16/2000, desky č. 6/11. Různé verze textu jsou pak součástí fondu Svatováclavské ligy v Archivu Národního muzea a jedna verze je uložena i v Národním filmovém archivu ve fondu Kolár Jan Stanislav, kart. 9, inv. č. 341.

muzea řadu dosud uváděných informací potvrzují, některé věci upřesňují a samozřejmě přinášejí i množství zcela nových faktů.

Viktor Velek i Petr Kopal se s archivními prameny z fondu Svatováclavská liga shodují v tvrzení, že film byl štědře dotován státem. Z celkové sumy 4 372 933,73 Kč³⁹ stát poskytl prostřednictvím ministerstva financí několik bezúročných půjček v celkové hodnotě 3 miliony Kč. Natáčením byl pověřen Karel Pečený se svou společností Elekta-Journal, který měl mít již předchozí zkušenosti se státními zakázkami (což bylo hlavním důvodem, proč bylo natáčení svěřeno právě jeho firmě).⁴⁰

Státní podpora byla poskytována v několika vlnách a štáb neměl jistotu, zda budou finance na pokrytí rozpočtu stačit. Ředitel Elekta-Journalu Karel Pečený se tak měl snažit získat peníze ještě z jiných zdrojů. Pečený měl kupříkladu zprostředkovat kontakty na anglickou firmu Astra, francouzskou firmu Omega a italskou firmu L. U. C. E., které snad nějakou dobu uvažovaly o spolufinancování svatováclavského filmu.⁴¹ O spolupráci měl zájem také bankovní dům J. Hauf z Mnichova Hradiště. Ten však nechtěl finance pouze zapůjčit, ale hodlal vstoupit do podniku jako investor s participací na budoucím zisku. Na takové podmínky však členové spolku Milenium-film nemohli přistoupit, neboť by jejich podnik ztratil svůj nevýdělečný charakter, a tím i možnost čerpat mj. státní bezúročné půjčky.⁴²

Otázkou zůstává, zda ze stejných důvodů nakonec nedošlo ke slibované finanční spolupráci ze strany zahraničních společností, anebo zda tyto společnosti jen přestaly mít o projekt svatováclavského filmu zájem. V archivních pramenech z roku 1929 se hovoří pouze o dohodách na zahraniční exploataci. Kupříkladu francouzská firma Omega se měla předběžně zavázat k objednávám na celkovou sumu 600 tisíc Kč.⁴³ O tom, že nakonec nedošlo k naplnění ani těchto závazků, bude ještě řeč později.

Přes neustálou nejistotu, zda se podaří sehnat další finance pro stále narůstající rozpočet, a přes gradující neshody mezi režisérskou dvojicí Kolár–Munclinger⁴⁴ se film nakonec podařilo dokončit. Premiéra proběhla začátkem dubna roku 1930 v kině Adria. Film nevyvolal žádné nadšení a finančně propadl. Spolek Milenium-film skončil v dluzích a deziluzi a svatováclavský film se namísto zářného příkladu národního historického filmu stal mementem pro všechny, kdo by se v budoucnu chtěli pokusit o natočení nevýdělečného ušlechtilého a kulturně působícího filmu.

Nevydařená exploatace

Archivní materiály spolku Milenium-film uložené v Archivu Národního muzea vnášejí více světla do příčin, které k tomuto neutěšenému stavu vedly. Předně obsahují řadu písemností, jež dokládají zásadní spory panující mezi spolkem Milenium-film a firmou Gong-film, která byla pověřena exploatací.

³⁹ Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125, Výtah z výrobních účtů filmu „Svatý Václav“ ke dni 28. dubna 1930.

⁴⁰ Karel Pečený měl kromě několika celovečerních filmů a reklam natáčet krátké propagační filmy pro různá ministerstva. Viz Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125, valná hromada 13. dubna 1931.

⁴¹ Anglická firma Astra National LTD měla údajně v červnu roku 1929 přislíbit, že se bude na rozpočtu filmu podílet částkou 3 miliony Kč. Viz VELEK, Viktor. *Svatý Václav*, s. 30.

⁴² Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125, zpráva pro vládu o stavu natáčení ke dni 3. října 1929.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ Režisér Munclinger rezignoval na svou pozici ve filmovém štábu dne 10. listopadu 1929. Důvodem měl být jeho, zřejmě oprávněný, dojem, že není plnohodnotným spolupracovníkem zkušeného filmového režiséra J. S. Kolára a že jeho názory nejsou dostatečně respektovány. Toto vysvětlení se zdá být vcelku uvěřitelné – Josef Munclinger působil především jako divadelní režisér a s filmem neměl až do natáčení Svatého Václava žádné zkušenosti. Je tedy pravděpodobné, že při natáčení na sebe o poznání erudovanější J. S. Kolár přebíral větší podíl rozhodování i zodpovědnosti. Při svém odchodu si J. Munclinger nechal vyplatit odstupné 20 tisíc Kč. Viz Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125.

Na schůzce, která se konala dne 4. listopadu 1929, bylo dohodnuto, že domácí exploatace filmu bude svěřena firmě Gong-film. Jednalo se o dceřinou firmu Elekta-Journalu, jejímž vedoucím byl blízký spolupracovník Karla Pečeného František Horký.⁴⁵ Film Svatý Václav se měl kinům nabízet buď za pevně stanovenou sumu, anebo za procenta z výtěžku kin. Reklama spojená s exploatací spolu s výrobou pracovní a předváděcí kopie filmu měla být hrazena z prostředků Gong-filmu. Půjčovné mělo být děleno tak, že sedmdesát pět procent připadne spolku Milenium-film a zbylých dvacet pět procent Gong-filmu. Spolek Milenium-film také zůstával jediným výhradním majitelem práv a po pěti letech distribuce mu měly být odevzdány všechny kopie filmu, které by za tu dobu vznikly. Ve smlouvě bylo také přísně nařízeno, že půjčování filmu Svatý Václav nesmí být podmíněno ze strany distributora žádným požadavkem na odebrání jakéhokoliv jiného programu. Výnos z exploatace měl být odváděn na samostatný účet u Zemské banky, kde měl být posléze zkontrolován a rozdělen podle dohody mezi Milenium-film a Gong-film.⁴⁶

O zahraniční exploataci se měl postarat se svými kontakty přímo Karel Pečený. Z půjčovného ze zahraniční distribuce mělo Pečenému, respektive Electa-Journalu připadnout patnáct procent a Milenium-filmu osmdesát pět procent.⁴⁷

Obě společnosti pověřené exploatací nešetřily před premiérou filmu optimismem. František Horký za Gong-film sliboval k 31. prosinci 1929 pevné dohody s dvaapadesáti biografi, které měly vynést téměř 300 tisíc Kč, ke konci dubna měly uzávěrky činit jeden milion Kč a během budoucích tří let měl výnos dosáhnout až dvou milionů Kč. Se stejnou sumou počítal ze zahraniční exploatace i Karel Pečený.⁴⁸ Celkem tedy měl Svatý Václav vynést minimálně čtyři miliony Kč, což ovšem byla částka stále menší, než jaké byly finální náklady na film. Tento fakt však Pečenému s Horkým prozatím optimismus nebral.

Skutečnost, že film Svatý Václav nebude mít takový úspěch, jak se původně předpokládalo, se začala vyjevovat záhy po premiéře. Výnosy z premiéry byly poloviční oproti očekávání a jen třetinové oproti výnosům z premiéry „konkurenčního“ snímku Plukovník Švec.⁴⁹ Svatý Václav měl být dle svých tvůrců poškozován především neoprávněnou kritikou z levicového a pokrokářského tábora. Jelikož hrozící neúspěch filmu ohrožoval také ony tři miliony Kč, které do filmu investoval stát, navrhovali členové spolku Milenium-film, aby se v celé věci začal angažovat tiskový odbor předsednictva ministerské rady, který měl intervenovat v tisku a zamezit dalším, údajně neoprávněným, negativním kritikám.

Film nezaznamenal žádný úspěch ani v zahraničí. V létě roku 1930 nabízel Horký film jistým spřáteleným společnostem v Berlíně, které o něj ovšem nejevily zájem.⁵⁰ Stejně neúspěšně dopadly pokusy v Paříži a v USA.⁵¹

Za neúspěchem filmu v zahraničí však nestály štvavé kritiky levicového a pokrokářského tisku. Jistěže film, který by se chtěl prosadit na americkém trhu, musel mít větší kvality, než měl film režiséra J. S. Kolára. Svou roli však sehrál i fakt, že svatováclavský film byl natočen jako němý a do kin byl uváděn v době, která byla již naplno oddána filmu zvukovému. Když připočteme ještě obtížnost kulturního přenosu významu jednoho tisíc let starého střeoevropského (či

⁴⁵ V řadě případů však dál za Gong-film jednal a podepisoval korespondenci K. Pečený.

⁴⁶ Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125, schůzka spolku Milenium-film ze dne 4. října 1929.

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125, informace pro ministerstvo financí.

⁴⁹ Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125, valná hromada 13. dubna 1931.

⁵⁰ Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125, zpráva o synchronizaci z 5. ledna 1931.

⁵¹ Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125, zpráva o soudním sporu s Gong-filmem z ledna 1931.

možná spíše východoevropského) světce a knížete do prostřední moderní Paříže či Chicaga, jeví se možnost úspěchu filmu jako zcela iluzorní.⁵²

Film tedy vynesl podstatně menší zisk, než byl původní optimistický předpoklad. Zahraniční exploatace nepřinesla žádné finance a ta domácí byla rovněž neuspokojivá. Řadu kin měla zasáhnout hospodářská krize, a kina tak nebyla schopna dostát svým závazkům vůči Gong-filmu.⁵³ Podle finančních zpráv, které Milenium-film obdržel, vynesl film Svatý Václav do konce roku 1930 sumu 811 911,28 Kč.⁵⁴ Milenium-film však obdržel jen finanční zprávu, peníze žádné.

Pečený s Horkým navzdory dohodě z listopadu 1929 nezřídili účet u Zemské banky a neodváděli majiteli filmových práv, kterým byl spolek Milenium-film, žádné peníze. Milenium-film, jenž měl závazky vůči svým věřitelům (v první řadě vůči státu), tak měl svázané ruce a na mnohí se upomínky musel odpovídat jen slovy: „*Až do dnes jsme neobdrželi z exploatace ani haléře.*“⁵⁵ Gong-film upadl pravděpodobně někdy na počátku roku 1931 do konkurzu. Filmové materiály byly zabaveny a jakákoliv další exploatace a s ní i naděje na nějaký zisk byly zmařeny. Dne 14. března 1931 podal spolek Milenium-film na firmu Elekta-Journal žalobu.

Materiály dokládající soudní jednání jsou ve fondu zachovány jen torzovitě. Z výpovědí zaměstnankyně Gong-filmu Marty Hermannové však vyplývá, že Pečený s Horkým zastávali ve firmě Elekta-Journal rovnocenné postavení. Pečený se více věnoval obchodní stránce natáčení, Horký měl na starosti zase technickou stránku. Po čase si Horký otevřel půjčovnu a distribuční společnost Gong-film, do které převzal k exploataci kromě jiného i film Svatý Václav. Oběma společníkům brzy začaly docházet finance a začaly se množit žaloby.⁵⁶

Žalovaná strana se hájila tvrzením, že příchozí částky získané z půjčovného byly tak nízké, že nestačily ani na pokrytí výloh z výroby filmu. Z toho přímo vyplývá, že Horký peníze převáděl rovnou Pečenému, který si z nich hradil svoje vlastní pohledávky místo toho, aby byly ukládány na společný účet a procentuálně děleny podle původní dohody. K tíži Gong-filmu bylo připočteno i další provinění – Horký, zřejmě ve finanční tísní, přenechal kopie filmu brněnským firmám Opusfilm a Kinofilm k jejich vlastní exploataci, což bylo hrubým porušením smlouvy. Výhradním vlastníkem práv i filmových materiálů byl pouze a jediné spolek Milenium-film.⁵⁷

Na soudním jednání je zarážející, že se po celou dobu neprobíralo jiné závažné porušení exploatačních podmínek, kterého se Gong-film dopustil již v zimě mezi roky 1929 a 1930. Činovníky Milenia-filmu na celou záležitost upozornil ředitel Pax-filmu⁵⁸ Joža Matoušek v únoru roku 1930.⁵⁹ Od prosince roku 1929 začal nabízet Gong-film prostřednictvím svých zástupců Drtila a Svatoně film Svatý Václav provozovatelům kin. Katolická kina, sdružená pod svou kino-poradnu Pax-film, si však nebyla jistá solidností nabídky. Mezi prvními se Pax-filmu ozvalo kino

⁵² Ivan Klimeš a Jiří Rak citují ve své již zmíněné studii zkušenost šéfredaktora Pšenky z redakce chicagské Svornosti s uváděním českých filmů v USA: „*Některé z čsl. filmů sem poslaných, jako např. Legionář a Jánošík, ačkoliv vzbuzovaly nadšení a vlastenecké vzněty v srdcích amerických krajanů, byly svojí naivností přímo k smíchu americkému obecnstvu. Takový film je před americkým obecnstvem nemožný – a divadel, jež by měla výhradně české obecnstvo, je v celé Americe nepatrná hrstka.*“ KLIMEŠ, Ivan – RAK, Jiří. Idea národního historického filmu v české meziválečné společnosti. *Iluminace* 1, 1989, č. 2, s. 28–29 (autoři citují z článku: MYZET, Rudolf. Český film v Americe. *Český filmový zpravodaj* 4, 1924, č. 27, s. 2).

⁵³ Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 47, zápis z valné hromady konané dne 13. dubna 1931.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ Např. Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 47, korespondence s Pražskými vzorkovými veletrhy z 2. června 1931.

⁵⁶ Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125, opis soudního jednání, výpověď Marty Hermannové.

⁵⁷ Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 47, korespondence ohledně soudního sporu s Elekta-Journalem.

⁵⁸ Pax-film zde vystupuje jako „Orelská kinoporadna“.

⁵⁹ Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125, Spis k této problematice zahrnuje několik desítek dopisů s ředitelem Matouškem, Svatováclavskou ligou, Gong-filmem, Elekta-Journalem a také řadu opisů i originálů jednotlivých orelských kin, která ředitel Matoušek poslal pro informaci spolku Milenium-film. První dopis jindřichohradeckého kina Vesmír je datován 3. prosince 1929, poslední dopis mezi litomyšlským kinem Trevi a Svatováclavskou ligou pochází z 3. června 1930.

Trevi z Litomyšle. Gong-film kinu nabídl k promítání film Svatý Václav, ovšem jen s podmínkou, že spolu se Svatým Václavem kino koupí dalších pět filmů z jeho nabídky⁶⁰ a zaváže se odebírat zpravodajství Elekta-Journalu celý následující rok. Spolek Milenium-film se sešel v Praze s ředitelem Matouškem a kauzu řešil se svým právním zástupcem Josefem Sklenářem. Dotazován byl i ředitel Elekta-Journalu Karel Pečený.⁶¹ Jednatel Milenia-filmu Josef Hronek citoval vyjádření Karla Pečeného: „*V mém závodě jdou, na hodinu' zaměstnanci, pakliže by byli přistiženi, že kouří v místnostech, kde jest zakázáno kouřiti, anebo že při exploitaci navazují filmy na film Svatý Václav.*“ Ve fasciklu dochované korespondence týkající se této kauzy je za citovanou výpověď Karla Pečeného přiložen originál dopisu, kterým Pečený za Gong-film (sic!) nabízí Biu Invalidů v Meziříčí v Čechách film Svatý Václav navázaný na šest dalších filmů!⁶²

Katolickým kinům měla vadit kromě podmínek, které porušovaly dohodu s Milenium-filmem, také skutečnost, že s nimi distributoři Drtil se Svatoněm měli jednat hrubě a urážlivě. Katolické spolky a na ně navázaná kina podporovaly spolek Milenium-film během celého náročného procesu natáčení morálně a v některých případech i finančně. Film přijaly za vlastní a pocitovaly na něj jisté přednostní právo. Zástupci Gong-filmu je však brzy vyvedli z omylu. Jak dokládá dochovaná korespondence, byl film distribuován zcela bez konfesního rozlišení. Pokud některé katolické kino zaspalo anebo nesouhlasilo s podmínkami, byl film zadán okamžitě bez většího smlouvání místní konkurenci, kterou byla především sokolská kina.⁶³ Obava, aby film nezískala nekatolická konkurence, mohla hnát malá katolická kina k přijetí často likvidačních podmínek Gong-filmu. Matoušek s kinoporadnou Pax-film na tuto situaci reagovali tak, že začali svým členským kinům doporučovat, aby film o svatém Václavu raději neobjednávala. Přednost měl dostat jiný film „ušlechtilé tendence“ – Plukovník Švec.

Je zarážející, že exploataci takto významného a drahého filmu, jakým byl velko-film Svatý Václav, byla pověřena firma bez jakýchkoliv zkušeností, která vznikla jen pár měsíců před koncem natáčení. Ještě více zarážející je fakt, že jí právo na exploataci zůstalo i po zjištění takovýchto závažných provinění. Zatímco stížnosti katolických kin zprostředkované ředitelem Pax-filmu Jožou Matouškem byly tiše zameteny pod koberec, s Karlem Pečeným, který byl prokazatelně usvědčen ze lži a z podvodů vůči Mileniu-filmu, se dále jednalo. Alespoň tedy do března roku 1931, kdy s ním Milenium-film zahájil soudní spor.⁶⁴

Spor kolem nevyplacení výnosů spolku Milenium-film má své kořeny zřejmě v situaci, která nastala po dokončení snímku na jaře roku 1930. Na konci natáčení filmu Svatý Václav činily dluhy spolku Milenium-film téměř 365 tisíc korun.⁶⁵ Největší položkou byl dluh 150 tisíc vůči společnosti A-B, akciové filmové továrny, a. s., dále spolek dlužil 60 tisíc České grafické unii

⁶⁰ Jednalo se o snímky: Horské volání S. O. S. (režie Leo Marten a Vladimír Studecký, 1929), Džungle velkoměsta (režie Leo Marten, Margueritte Viel, 1929), Demänová (r. Jindřich Brichta, 1928), Tembi (r. Cherry Kearton, 1929), Šachta smrti 306 (r. Wolfgang Neff, 1929), Vášně (r. Georg Jacoby, 1927/1928) a Děvčátko z venkova (r. James Bauer, 1928/1929).

⁶¹ Je zajímavé, že ač se kauza týkala distribuční společnosti Gong-film, otázky byly směřovány na Karla Pečeného, vedoucího Elekta-Journalu.

⁶² Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125, dopis Karla Pečeného Biu Invalidů v Meziříčí v Čechách ze 14. prosince 1929.

⁶³ V některých případech měli zástupci Gong-filmu vyjednat s konkurencí i ve chvíli, kdy byl film již zadán katolickému kinu. Pax-film se rozhodl s Gong-filmem vyjednat dohodu, v rámci níž by Gong-film přestal jednat s nekatolickými kiny v místech, kde je kino katolické, zato se měl Pax-film zavázat, že všech sto devadesát pod ním organizovaných katolických kin přistoupí na podmínky stanovené distributory. Ředitel Matoušek na jednání posléze rezignoval.

⁶⁴ Chování zástupců Gong-filmu vůči katolickým kinům a navazování dalšího programu na film Svatý Václav však předmětem soudního jednání nebylo.

⁶⁵ Do těchto dluhů nebyly samozřejmě započítány obrovské bezúročné půjčky od státu a různých institucí, které byly splatné až po určité době – film si měl na sebe teprve vydělat.

a také téměř 40 tisíc firmě Kunc a Císař.⁶⁶ Z větších částek jmenujme ještě např. pohledávku na 20 tisíc u firmy Naftaspol a o svůj plat se hlásili také autoři filmové hudby Oskar Nedbal a Jaroslav Kříčka. Nejrychlejší řešení si žádal dluh vůči společnosti A-B. Situace měla být tak akutní, že dluh zaplatil směnkou Karel Pečený. Spolu s Horkým pak tlačili na Milenium-film, aby si spolek vzal úvěr, ze kterého bude splácet dluh Pečenému. V podobném duchu bylo zřejmě naloženo s celým dalším výnosem z exploatace – Pečený s Horkým hospodařili s penězi zcela samostatně a plně se zaměřili na umoření dluhů. Na odvody spolku Milenium-film, ze kterých měly být splaceny půjčky ministerstva financí, pak už žádné prostředky nezbyly.

Z dokumentů pocházejících z jara roku 1931 vyplývá, že Milenium-film byl i přes všechny tyto zkušenosti s jednáním pánů Pečeného a Horkého ochoten přistoupit na smír. Podmínkou bylo zřízení účtu u Zemské banky a zaplacení částky čtyři sta tisíc korun.⁶⁷ Z jakého výpočtu taková částka vzešla, není jasné, stejně jako nevíme, zda Horký podnikl nějaké konkrétní kroky vedoucí ke smíru. Jeho společník Pečený sliboval připravit do října roku 1933 celkovou finanční bilanci filmu Svatý Václav. Na provedení detailního finančního rozboru trvalo z pochopitelných důvodů i ministerstvo financí. Celá záležitost se však zřejmě neblížila jasnému vyústění. Spolek Milenium-film proto vyslal do účtáren Elekta-Journalu svého člověka – jistého majora Pelicha. Ten si stěžoval na obstrukce ve vydávání účetního materiálu ze strany Pečeného a finanční bilanci také nezpracoval. V březnu roku 1932 byl navíc přeložen do Bratislavy a problémy s finálním vyúčtováním výroby filmu Elekta-Journalem se tak protáhly do dalších let.⁶⁸ V lednu roku 1933 prohlásil Milenium-film svoji pohledávku vůči Gong-filmu ve výši jednoho a půl milionu Kč za nedobytnou.⁶⁹ V únoru roku 1932 správce konkurzní podstaty zkrachovalého Gong-filmu vydal spolku Milenium-film alespoň zabavené filmové kotouče a film, kvůli kterému se spolek dostal do takových potíží, mohl být konečně opět promítán.⁷⁰

K distribuci se nabídly společnosti Accord-film a Lux-film s tím, že chtějí přispět k rehabilitaci dobrého díla ve společnosti.⁷¹ Tři roky po premiéře však film nebudil žádný velký zájem. Z vyúčtování společnosti Accord-film, která měla film Svatý Václav v exploataci od března roku 1933, je patrné, že film byl objednáván jen malými kiny za cenu kolem dvou set korun za představení. Tím ovšem obrovské dluhy, které spolek Milenium-film měl, umořeny být nemohly.

Spor o filmovou hudbu

Na seznamu dluhů, se kterými se spolek Milenium-film po konci natáčení musel potýkat, figurovala také odměna pro skladatele filmové hudby. Vznikem a zhodnocením filmové hudby se detailně zabíral ve své studii již Viktor Velek.⁷² Archivní materiály uložené v Archivu Národního muzea však přinášejí některé dosud neznámé informace a byla by škoda na tomto místě nezmínit pár nových poznatků.

⁶⁶ Ve vyúčtování dluhů je poznámka, že firma Kunc a Císař, která zapůjčila stavební dřevo na výstavbu kulís pražského a boleslavského hradu, má stále na místě natáčení uskladněno dřevo ve výši 500 tisíc korun. Viz Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125, vyúčtování dluhů k 28. dubnu 1930.

⁶⁷ Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 47, nabídka smíru ve sporu s Elekta-Journalem.

⁶⁸ V archivních materiálech se objevují urgency ministerstva financí o dodání zprávy z revize celého účetnictví filmu Svatý Václav. Lhůta k předložení byla nesčetněkrát prodlužována, ale jasný výsledek se zřejmě nedostavil.

⁶⁹ Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125, korespondence spolku Milenium-film se Správou poštovní autobusové dopravy z 5. ledna 1933.

⁷⁰ Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125, dopis pokladníka Polanského jednatele spolku Dr. Hronkovi z 13. února 1932.

⁷¹ Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 47, korespondence spolku Milenium-film s firmou Lux-film, Vodičkova ul. č. 3, Praha, s. d.

⁷² VELEK, Viktor. *Svatý Václav*, s. 76–90.

Pořízení hudby k filmu si vzal na starost člen spolku Milenium-film Gustav Arnim Svojsík, který byl sám známý barytonista a pohyboval se na poli hudby i jako zkušený organizátor a agent zastupující v cizině např. Emu Destinnovou. Otázka filmové hudby byla řešena až ve chvíli, kdy se samotné natáčení filmu již chýlilo ke konci. Kvůli premiéře musel být doprovod hotov do konce února roku 1930. V prosinci 1929 oslovil Svojsík hudebního skladatele Josefa Bohuslava Foerster, který byl autorem kantáty Svatý Václav složené k miléniovým oslavám roku 1929. Foerster nabídku odmítl, připustil však, že by mohl hudbu zadat některému ze svých žáků a na jeho práci dohlížet. Svojsík se však obával průtahů a tuto možnost zavrhl. Jednal dále s hudebním skladatelem Rudolfem Karlem. I ten zakázku pro šibeniční termín odmítl. Řešením se nakonec ukázalo rozdělení práce mezi dva skladatele – Oskara Nedbala a Jaroslava Křičku. Honorář pro oba skladatele měl činit 100 tisíc korun.⁷³

Z dohodnutých 100 tisíc Kč však skladatelé obdrželi jen necelou třetinu. Zbytek nebyl Milenium-film z důvodu nevládnuté exploatace a špatného jednání ze strany Gong-filmu schopen a ani ochoten zaplatit. Situace eskalovala až k soudnímu sporu.

Spolek Milenium-film samozřejmě neměl dostatek financí, aby ihned po odevzdání hotového díla skladatele vyplatil. Navíc se v tomto případě členové spolku cítili poškozeni chováním skladatelů a rozhodli se svou ztrátu odečíst z dohodnuté odměny. Ve sporu s hudebními skladateli Křičkou a Nedbalem šlo o to, že skladatelé zkomponovali hudbu pro symfonický orchestr, ač ve smlouvě stálo, že budou komponovat „pro tak zvaný malý orchestr“, ⁷⁴ který měl být pro případ slavnostní premiéry v kinu Adria „početně ve smyčcích obsazen“. ⁷⁵ Partitura tak musela být na poslední chvíli upravována a rozepisována pro jiné složení orchestru.

Křička s Nedbalem žalovali Milenium-film původně o 70 tisíc korun, později o 50 tisíc korun nevyplacené odměny. Své ztráty, o něž byla odměna hudebních skladatelů nižší, Milenium-film vyčísil následovně: redukce partitury pro salonní orchestr 25 tisíc Kč, rozepisování nových partitur 10 tisíc Kč, ⁷⁶ najmutí orchestru Radiojournalu 10 tisíc Kč, ⁷⁷ honorář pro skladatele za vedení orchestru při premiéře 4300 Kč, povinnost zaplatit dávku ze zábav 3000 Kč, ⁷⁸ zkoušky s brněnským orchestrem 2000 Kč a cesta J. Křičky do Brna 2000 Kč. ⁷⁹ Soudní spor probíhal až do září roku 1933. Soud uznal požadavek hudebních skladatelů Křičky s Nedbalem jako oprávněný, byl však nucen připustit, že spolek Milenium-film nemá dostatek prostředků, aby skladatelům nahradil jejich odměnu v plné výši. ⁸⁰ Spolek měl nakonec složit částku pouhých 10 tisíc Kč s tím, že pokud v budoucnu získá ještě nějaký majetek, bude mít povinnost zaplatit k rukám

⁷³ Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125, zpráva G. A. Svojsíka z 18. prosince 1929.

⁷⁴ Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125, opis smlouvy mezi spolkem Milenium-film a hudebními skladateli Křičkou a Nedbalem, 24. ledna 1930.

⁷⁵ VELEK, Viktor. *Svatý Václav*, s. 81.

⁷⁶ Rozepisovači doporučením Jaroslavem Křičkou si účtovali 3 Kč za stránku, ačkoliv normální cena, jak činovníci spolku posléze zjistili, byla 1 Kč za stránku. Viz Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125, opis výpovědi K. Pečeného, 14. května 1931.

⁷⁷ Partitura nebyla odevzdána v dostatečném předstihu, aby byla přezkontrolována a byly odstraněny chyby. Jediný orchestr, který byl schopen zahrát při premiéře hudbu z listu, byl orchestr Radiojournalu pod vedením obou skladatelů. Viz Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125, opis výpovědi K. Pečeného, 14. května 1931.

⁷⁸ Při brněnské premiéře také nebyly v pořádku partitury. Místní orchestr nemohl první dva dny hrát původní hudbu, z čehož měla plynout povinnost zaplatit dávku ze zábav, od které byl jinak film Svatý Václav osvobozen. Viz Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125, opis výpovědi K. Pečeného, 14. května 1931.

⁷⁹ Skladatel Křička se nabídl, že situaci v Brně vyřeší osobně, ovšem za cenu dalších nákladů pro Milenium-film. Viz Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125, opis výpovědi K. Pečeného, 14. května 1931.

⁸⁰ Spolek Milenium-film např. v únoru roku 1932 vyhrál soudní spor s brněnským kinem Dopz, které odmítalo zaplatit půjčovné za film Svatý Václav. Celková vysouzená částka 61 200 Kč měla být původně vyplacena Křičkovi s Nedbalem. Spolek Milenium-film byl však v té době v exekuci, tudíž peníze byly okamžitě zabaveny a použity na jiné dluhy. Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125, návrh vymáhající strany z 18. listopadu 1932.

skladatelů dalších 25 tisíc.⁸¹ Nutno dodat, že soudu se již neúčastnil Oskar Nedbal, ale jeho ovdovělá manželka. Oskar Nedbal se totiž potýkal s velkými finančními potížemi. Nevyplacení očekávaných peněz za zkomponovanou hudbu ke svatováclavskému filmu jeho těžkou situaci ještě zhoršilo a na Štědý den roku 1930 spáchal sebevraždu. Ani v tomto bodě tedy film Svatý Václav nepřinesl nikomu štěstí.

Synchronizace

Situace filmu Svatý Václav byla na všech frontách katastrofální. Členům spolku Milenium-film muselo být již záhy po premiéře jasné, že se jejich plány nevyplní. Hledala se však řešení a jedním z nich byla opakovaně diskutovaná otázka synchronizace.

Původně se se synchronizací na hudbu Jaroslava Křičky a Oskara Nedbala počítalo. Pečený s Horkým synchronizaci považovali za to nejlepší řešení, jak bude němý Svatý Václav moci konkurovat zvukovým filmům. Premiéra synchronizovaného Svatého Václava byla stanovena na světcův svátek 28. září 1930.⁸² Synchronizovaná verze měla mířit především do zahraničí, kde byla i větší konkurence zvukových filmů. Z archivních pramenů se zdá, že Pečený s Horkým tlačili během letních měsíců roku 1930 na spolek Milenium-film, aby dal k synchronizaci svolení.⁸³ Spolku však chyběly potřebné finance. To však nevadilo Pečenému s Horkým, kteří práva na zvukový film za zády spolku prodali rakouské firmě Hauk.

K synchronizaci se také nemohlo přistoupit bez svolení hudebních skladatelů. Jaroslav Křička odmítal umožnit synchronizaci s původní hudbou, která byla složena pro kinematografická představení. Tvrdil, že by bylo nutno hudbu upravit, za což však požadoval další honorář. Potřebné peníze spolek neměl a další půjčku odmítla, z pochopitelných důvodů, poskytnout i vláda.⁸⁴ Během listopadu probíhala ve spolku debata, v rámci které se uvažovalo i o objednání zcela nové hudby. V listopadu 1930 bylo nakonec odhlasováno, že se k synchronizaci přikročí. Členy spolku přesvědčila obava, že by v případě zamítnutí synchronizace mohli být obviněni z pasivity a z toho, že neučinili vše, aby se státní finance investované do natáčení opět vrátily do státní pokladny. Cena synchronizace byla odhadnuta na 80 až 120 tisíc Kč a byly rezervovány i potřebné ateliéry. V prosinci 1930 se však telefonicky ozval Horký z Berlína,⁸⁵ kde se snažil film udat německým kinům, a všechny přípravné práce zastavil. Horký členy spolku informoval o nezájmu zahraničí o film a přesvědčil je, že menší škody nakonec vzniknou, když film zůstane němý.⁸⁶

⁸¹ Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125, návrh smíru zaslaný spolku Milenium-film dne 29. září 1933.

⁸² Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125, informace o stavu natáčení k lednu 1930.

⁸³ Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 47, zpráva Františka Horkého spolku Milenium-film z 5. ledna 1931.

⁸⁴ Dne 30. října se setkali členové spolku Milenium-film s ministrem financí Karlem Englišem, který měl prohlásit, že „*nedá na to ani haléře*“. Viz Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125, protokol mimořádné výborové schůze konané dne 13. listopadu 1930.

⁸⁵ Zde se naskytá opět důkaz provázanosti firem Elekta-Journal a Gong-film. Zahraniční exploataci byl pověřen Karel Pečený z Elekta-Journalu, ale z Berlína telefonoval František Horký. Naopak k řadě věcí, které se týkaly domácí situace, se vyjadřoval Karel Pečený a ne František Horký.

⁸⁶ Téma synchronizace se však po čase opět vynořilo. Stalo se tak v listopadu roku 1931, kdy se spolek Milenium-film snažil uklidnit Elektrické podniky hl. m. Prahy. Ty půjčily na natáčení vybavení, které bylo částečně zničeno. Nyní chtěly nahradit škodu. Nepříjemnou situaci si mezi sebou přehazoval Milenium-film s Elekta-Journalem, a 7. listopadu Milenium-film odeslal Elektrickým podnikům dopis, ve kterém je žádá o trpělivost. Finanční situace se měla zásadně vylepšit ve chvíli, kdy se konečně přikročí k plánované synchronizaci! Otázkou je, zda takové sliby mohl vůbec někdo brát vážně. Viz Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 47, korespondence s Elektrickými podniky hl. m. Prahy ze 7. listopadu 1931.

Stát v roce 1936 odepsal své pohledávky vůči Mileniu-filmu jako nedobytné.⁸⁷ Spolek samotný skončil v dubnu 1940 s dluhem téměř 3 400 000 Kč.⁸⁸

Film Svatý Václav a katolická církev

Film o svatém Václavu skončil v podstatě na všech frontách fiaskem. Domácí přijetí bylo rozpačité, zahraniční distribuce selhala zcela a vynaložená práce i použité finance přišly vniveč. Jaká však byla úloha římskokatolické církve v procesu vzniku filmu a jak se církev stavěla k hotovému dílu?

Autorem prvního námětu byl sice katolický řeholník – benediktin Method Klement – spolek Milenium-film, který se ujal ideje svatováclavského filmu, ovšem za katolický pokládat nelze, jakkoli hranice toho, co můžeme označit termínem „katolická církev“, jsou v tomto případě obtížně vymezitelné. Pojem církev totiž nemá označovat jen episkopát, církevní hierarchii anebo kněžstvo, ale sbor všech lidí, kteří se hlásí ke Kristu. Diskutabilním, ale použitelným termínem se zdá být slovní spojení „katolický tábor“, kterým by se dala označit skupina aktivistických intelektuálů, podnikatelů, politiků a dalších veřejně činných osob, jež se hlásí k církvi, v našich podmínkách římskokatolické, a aktivně se podílejí na prosazení její věrouky a světonázoru do kulturních, právních, ekonomických a jiných struktur moderního světa. Milenium-film se však snažil působit nábožensky neutrálně a případná příslušnost některých jeho členů ke katolické církvi zůstávala jejich soukromou záležitostí.⁸⁹ Nelze ho tedy označit ani jako spolek jasně patřící do katolického tábora. Je však zřejmé, že praktikující katolíci, i když laici, měli ke svatováclavské tematice blíže než ateisté a proklamativní pokrokáři. Spolek měl blízko k vládnoucí politické garnituře a konzervativním vládním stranám (měl svého protektora v osobě lidoveckého ministra pošt a telegrafů Františka Noska a nakloněn mu byl i předseda vlády, agrárník František Udržal).⁹⁰

Katolický tábor sledoval situaci okolo filmu s velkým zájmem po celou dobu jeho vzniku. Filmoví recenzenti z katolických Lidových listů byli samozřejmě svatováclavskému projektu nakloněni, i když celou záležitost sledovali s jistými obavami.⁹¹ Jaká byla reakce katolíků na film po jeho premiéře, je těžké posoudit. Recenze, které vyšly v Lidových listech, byly povětšinou nadšené. Nekritické přijetí filmu bylo však do jisté míry vyvoláno situací, ve které katolický tábor ideově bojoval s táborem pokrokářským, a nezbyvalo mu tedy nic jiného než bránit každé dílo, které bylo ideovým nepřítelem napadeno. Ostrá kritika pokrokářů také byla vnímána jen jako jisté „kyselé hrozny“ tábora, který na vlastní film nedosáhl, a nezbylo mu tedy nic jiného než hanět práci druhých.⁹²

⁸⁷ VELEK, Viktor. *Svatý Václav*, s. 38.

⁸⁸ Národní archiv, fond Ministerstvo vnitra – nová registratura. Soupis spolkových spisů signatury D3111, kart. 5073.

⁸⁹ Ve zprávě o motivu a duchu díla, která vznikla pravděpodobně v rámci žádosti o finanční podporu ze strany vlády na jaře roku 1929, se motiv propojení křesťanství a vlastenectví objevuje až jako poslední z bodů. Mluví se o křesťanství a ne o katolictví, a to pouze ve spojení s vlastenectvím. Na důležitějších místech jsou motivy kulturní a národohospodářské konsolidace „tisíci-letého národa“, potřeba „ušlechtilé odpovědi“ maďarské protičeskoslovenské propagandě, potřeba vytvoření „ušlechtilého díla evropské úrovně“ pro „očistu v kinematografii“ a také důraz na všennárodnost svatováclavského projektu. Viz Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125, informace o motivech a duchu díla, pravděpodobně jaro 1929.

⁹⁰ VELEK, Viktor. *Svatý Václav*, s. 34–37.

⁹¹ Autor reportáže otištěné v Lidových listech 28. března 1930 seznamoval čtenáře s atmosférou při posledním dnu natáčení, kdy vznikala scéna závěrečné apoteózy svatého Václava. Vše sledoval s vědomím, že „od tragického k směšnému je jen krůček“, nakonec ale mohl čtenáře uklidnit, že štáb vše zvládl a že vše proběhlo „přirozeně, životně a velkolepě“. Viz J. P. Svatováclavský film. *Lidové listy* 9, 1930, č. 73, s. 6.

⁹² ANONYM. Film (pravidelná rubrika). *Lidové listy* 9, 1930, č. 100, s. 6.

Situace mezi běžnými návštěvníky-katolíky nebyla, zdá se, vůči filmu Svatý Václav tak samozřejmě příznivá. Informuje o tom alespoň Karel Závadský – jezuita a expert katolického tábora na otázky kinematografie. Ve svém článku v Lidových listech z prosince 1932 si stěžoval, že toho roku na svátek svatého Václava nebyl film nikde uváděn, stejně jako Národní divadlo nehrálo žádnou svatováclavskou hru. V rámci dalších úvah se pak dostal ke vzpomínkám na rok 1930, kdy při prvních projekcích měla řada katolíků film vnímat rozpačitě a docenit ho až časem. Závadský svou vzpomínku uzavírá slovy, že „*kvůli pár chybičkám se celek nemá odsuzovat*“.⁹³

Církevní hierarchie byla k svatováclavské filmové iniciativě také od začátku spíše skeptická. Namísto filmu dávala přednost živým obrazům,⁹⁴ které se pravidelně kolem svátku svatého Václava předváděly v divadle na pražském Strahově. Mezi církevními představiteli panovala obava z toho, že laičtí tvůrci posvátný námět správně neuchopí, a bude tak hrozit jeho znesvěcení. Ve vedení Milenia-filmu jim scházel kněz, který by byl zárukou, že téma bude zpracováno v souladu s věroukou. Varianta, že se natáčení chopí církevní funkcionáři, v úvahu ovšem nepřipadala. Sama církev se do riskantního podniku, jakým jistě bylo filmové natáčení, pustit nechtěla. Spokojila se se štedrými, ale v porovnání se státní dotací zanedbatelnými finančními dary: Svatovítská kapitula přispěla 50 tisíci Kč, Vyšehradská kapitula 20 tisíci Kč, Olomoucká kapitula 10 tisíci Kč a Ústřední ředitelství arcibiskupských statků 20 tisíci Kč.⁹⁵ Drobnými částkami přispěli také jednotliví kněží.⁹⁶

Členové Milenia-filmu apelovali na církev a žádali její pomoc pravidelně vždy v krizových finančních situacích. Ve východních Čechách využívali k další agitaci například rektora královéhradeckého kněžského semináře Huga Doskočila a tamní komunitu školských sester, které slibovaly lobovat ve prospěch filmu mezi místní honorací a bývalou šlechtou.⁹⁷ Církevní hodnostáři figurovali mezi významnými osobami, které byly v prosinci roku 1929 pozvány na prohlídku filmových exteriérů na pražském Strahově⁹⁸ atd.

Přelom let 1929 a 1930 zastihl spolek Milenium-film ve velké finanční krizi. Členové spolku agitovali na všech frontách a snažili se především přesvědčit vládu, aby poskytla další půjčku. Právě v tomto krizovém období získal Milenium-film největší finanční podporu ze strany církve, respektive jedné konkrétní církevní instituce. Jednalo se o půjčku 500 tisíc Kč, díky níž bylo zachráněno natáčení a mohla být překlenuta doba, než stát poskytne zbytek potřebných peněz. Tuto nesmírně důležitou pomoc poskytla Svatováclavská liga, která navazovala na svou činnost spojenou s katolickými oslavami svatováclavského milénia a posléze se stala českým ústředím Katolické akce.

Liga převzala Svatého Václava do své exploatace poté, co filmové kotouče vydal v únoru 1932 správce konkurzní podstaty po zkrachovalém Gong-filmu.⁹⁹ Část výdělků měl jít na splacení půjčky a část šla Mileniu-filmu na krytí dalších plateb.

⁹³ ZÁVADSKÝ, Karel. Katolíci a film (Vánoční příloha Film zapomínanou zbraní v apoštolátě katolickém). *Lidové listy* 11, 1932, č. 293, s. 33 Vánoční přílohy.

⁹⁴ KOPAL, Pavel. Svatý Václav (1930), s. 12.

⁹⁵ VELEK, Viktor. *Svatý Václav*, s. 34–35.

⁹⁶ Např. farář Ladislav Franc poskytl na natočení filmu 1000 Kč. Když se v lednu roku 1932 přihlásil o vrácení „půjčky“, připravil tím členům spolku Milenium-film další nepříjemné vydání. Následovalo několik dopisů, ve kterých se mezi sebou dosti nedůstojně dohadovali, zda šlo o půjčku, nebo o dar. Viz Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 47, korespondence s Ladislavem Francem, leden 1932.

⁹⁷ Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125, korespondence s Kongregací školských sester, listopad 1929.

⁹⁸ Na Strahov byl pozván 9. prosince např. pražský arcibiskup František Kordač, biskup Antonín Podlaha, strahovský opat Metoděj Zavoral, rektor kněžského semináře v Hradci Králové Hugo Doskočil, probošt vyšehradské kapituly František Zapletal či lidovecký politik a vůdčí osoba moravských katolíků Mořic Hruban. Viz Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 125, zpráva o natáčení z prosince 1929.

⁹⁹ Exploatace probíhala zřejmě částečně ve vlastní režii Svatováclavské ligy, která v té době disponovala minimálně jedním putovním kinem, částečně pak ve spolupráci s již zmíněným Accord-filmem. Viz Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 47, dohoda se Svatováclavskou ligou z března 1932.

S katolickou církví je spojen ještě osud jedné zapomenuté kopie filmu. V březnu 1932 se objevily filmové kotouče, která byly uskladněny u Pražské rychlodopravní společnosti. Kotouče byly určeny pro distribuci v USA, kam ale nestihly odcestovat dříve, než Gong-film zkrachoval. Pražská rychlodopravní společnost nechtěla kotouče vydat, dokud jí nebude zaplacen 600 Kč za uskladnění. Milenium-film požadované peníze ovšem dát nemohl. Kotouče nakonec vykoupil Poutní odbor Ústředí katolického studentstva, který film vzal s sebou na svou cestu do Říma. V Římě byl promítán italským studentským katolickým spolkům, které si Svatého Václava údajně samy výslovně vyžádaly. Šlo tak zřejmě o jeho jediný zahraniční úspěch.¹⁰⁰

Nový směr katolických filmových aktivit

Dvacátá léta dvacátého století jsou z pohledu katolických snah na poli kinematografie orámována dvěma výraznými činy – zřízením družstva Pax-film a natočením filmu Svatý Václav. Sen, se kterým Dostál-Lutinov zakládal katolické filmové družstvo, se na konci 20. let uskutečnil, ovšem s jiným výsledkem, než by si jistě byli všichni zúčastnění přáli.

Rok po premiéře filmu Svatý Václav se k tématu katolického filmu vrátili tři zajímavé texty. Autorem prvního byl Ludvík Huspek – zástupce Mezinárodního ústavu pro výchovnou kinematografii.¹⁰¹ Huspek rekapituloval situaci českých katolíků a jejich filmových aktivit. Dění kolem Svatého Václava zhodnotil tak, že film jednoduše nesplnil velká očekávání. Neúspěch se však měl stát poučením pro budoucnost, kdy se mělo uplatnit jiné, modernější pojetí katolického filmu.

Takové pojetí filmu načrtnul ve svém pozoruhodném textu pražský arcibiskup František Kordač.¹⁰² Katolický film se podle Kordačova názoru nemusí nutně rovnat životopisnému filmu o středověkém světcí, který navíc působí pasivně, neživotně a v divákovi vzbouzí spíš soucit. Takové zobrazení by bylo dle Kordače kardinální chybou – vždyť světec má být především aktivní a hrdinný „rytíř, který dosáhl palmy vítězství“. Podle Kordače „není imperativem, aby chodil katolíci na filmy vážné a truchlivé s motivem odříkání“. Důležitější než téma má být tendence, kterou je film prostoupen. V tom si měli katolíci napříště vzít příklad ze sovětské kinematografie, která zvládala vlastní propagandu vetknout do každého svého filmového díla.

Na Kordačovy myšlenky navázal ve svém článku Alfréd Fuchs.¹⁰³ Dle Fuchse má film mluvit více k modernímu lidstvu, ovšem zdánlivě paradoxně za použití sice středověkých, ale univerzálně platných prostředků. Filmové médium Fuchs vnímá jako ideální prostředek pro předvedení středověkého mystéria a jeho převedení do moderního světa. V něm nejde o osud konkrétního člověka, ale o osud lidstva vykoupěného Kristem, jak je znázorněn v zápasu Boha a ďábla o duši Joba anebo o duši Fausta. Film nemá ukazovat život člověka ani život světce, dokonce ani život Krista. Moderní film má ukazovat působení Krista v dějinách lidstva – má ukazovat univerzální pravdu křesťanství na dějinách spásy světa.

Sečteno a podtrženo – katolickým, dle Fuchse, nedělá film ta okolnost, že film vypráví o katolickém světcí či ilustruje evangelium. Katolickým nedělá film ani nějaký konkrétní příběh, prostředí či téma. Na ničem takovém v podstatě nezáleží. Katolický je takový film, který funguje

¹⁰⁰ Archiv Národního muzea, fond Svatováclavská liga, kart. 47, korespondence s Msgre. Janem Boháčem, předsedou Poutního odboru Ústředí katolického studentstva, z března 1932.

¹⁰¹ HUSPEK, Ludvík. Katolická filmová akce. *Lidové listy* 10, 1931, č. 50, s. 4.

¹⁰² KORDAČ, František. O filmu a zfilmování Bible. *Lidové listy* 10, 1931, č. 78, s. 1.

¹⁰³ FUCHS, Alfréd. Filmové mystérium. *Studio* 3, 1931–1932, č. 3, s. 77–78.

jako zrcadlo univerzálních dějin spásy. Dobrý a kvalitní film není zkrátka pouze ten, který se za katolický prohlašuje, ale katolický je každý film, který je prostě dobrý a kvalitní.

A jaký byl další vývoj v katolických aktivitách na poli filmu? Čeští katolíci oblast kinematografie neopustili, naopak ve třicátých letech pod vlivem encykliky *Vigilanti Cura* jejich zájem o film ještě zesílil. Poučení Svatým Václavem se však již nepouštěli do riskantního a náročného natáčení vlastního hraného velko filmu. Těžiště filmové práce se v dalších letech posunulo do budování vlastních stálých i putovních kin, půjčoven filmů a projekční techniky (na Moravě v tomto směru působila kinoporadna Pax-film), a především pak do oblasti filmové cenzury. Úvahy o převedení např. Bible na filmové plátno tak zůstaly v našem prostředí naštěstí jen v rovině snů.

Prameny a literatura

Archiv Národního muzea:

- fond Svatováclavská liga.

Národní archiv:

- fond Ministerstvo vnitra – nová registratura.

Národní filmový archiv:

- fond Kolár Jan Stanislav.

Sládečkovo vlastivědné muzeum v Kladně:

- Pozůstalost Viléma V. Kremera.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc:

- fond Dostál-Lutinov Karel.

ANONYM. Film Sv. František z Assisi. *Lidové listy* 5, 1926, č. 29.

ANONYM. Jsme ve státě právním či jen sokolském? *Lidové listy* 5, 1926, č. 174.

ANONYM. Paxfilm v Brně. *Lidové listy* 5, 1926, č. 42.

ANONYM. Spolek „Paxfilm“ v Brně (rubrika Film). *Lidové listy* 5, 1926, č. 14.

ANONYM. Spolek „Paxfilm“ v Brně (rubrika Film). *Lidové listy* 5, 1926, č. 20.

ANONYM. Život sv. Františka z Assisi (rubrika Film). *Lidové listy* 2, 1923, č. 64, s. 12.

BALÍK, Stanislav, a kol. *Český antiklerikalismus: zdroje, témata a podoba českého antiklerikalismu v letech 1848–1938*. Praha 2015.

BLACK, Gregory D., The Legion of Decency and the Movies. In: *Silencing Cinema: Film Censorship around the World*, BILTEREYST, Daniel – VANDE WINKEL, Roel (edd.). New York 2013.

DOHERTY, Thomas. *Pre-Code Hollywood: Sex, Immorality, and Insurrection in American Cinema 1930–1934*. New York 1999.

DOSTÁL-LUTINOV, Karel. Co nového ve filmu (rubrika Hovory literární a umělecké). *Den* 11, 1922, č. 29, s. 11.

DOSTÁL-LUTINOV, Karel. Katolická filmová společnost (rubrika Hovory literární a umělecké). *Den* 11, 1922, č. 92, s. 11.

FUCHS, Alfréd. Filmové mystérium. *Studio* 3, 1931–1932, č. 3.

HASAN, Petr. „Neslušný a nevkusný film nemůže být krásným“: katolická akce, struktury katolického tábora a jejich působnost na poli kinematografie v českém prostředí první poloviny 20. století. *Iluminace* 28, 2016, č. 1.

HUSPEK, Ludvík. Katolická filmová akce. *Lidové listy* 10, 1931, č. 50.

J. P. Svatováclavský film. *Lidové listy* 9, 1930, č. 73.

KLIMEŠ, Ivan – RAK, Jiří. Idea národního historického filmu v české meziválečné společnosti. *Iluminace* 1, 1989, č. 2.

KOPAL, Petr. Svatý Václav (1930): mír s Němci u diváků propadl. *Cinepur* 17, 2009, č. 17.

KORDAČ, František. O filmu a zfilmování Bible. *Lidové listy* 10, 1931, č. 78.

MACHULA, Tomáš – FILIP, Štěpán Martin. *Tomismus čtyřadvaceti tezí*. Praha 2010.

MALTBY, Richard. The Production Code and the Mythologies of „Pre-Code“ Hollywood. In: *The Classical Hollywood Reader*, NEALE, Steve (ed.). Abingdon, New York 2012.

- MAREK, Pavel – SOLDÁN, Ladislav. *Karel Dostál-Lutinov bez mýtů, předsudků, iluzí: nástin života a díla vůdčí osobnosti českého katolického modernismu*. Třebíč 1998.
- PLACÁK, Petr. *Svatováclavské milénium: Češi, Němci a Slováci v roce 1929*. Praha 2002.
- POSPÍŠIL, Ctirad Václav. Lev XIII. a jeho encyklika o Duchu svatém (úvod k českému vydání encykliky). In: *LEV XIII. Divinum Illud Munus*. Praha 1998.
- SCHOOF, Mark. *Výzva nového věku*. Praha 1971.
- SCHMITT, Heiner. *Kirche und Film: kirchliche Filmarbeit in Deutschland von ihren Anfängen bis 1945*. Boppard am Rhein 1979.
- ŠEBEK, Jaroslav. *Za Boha, národ, pořádek*. Praha 2016.
- VELEK, Viktor. *Svatý Václav: první československý historický velkořím* (booklet k neprodejnému DVD, který vydal Úřad vlády ČR k příležitosti slavnostní projekce filmu v den státního svátku 28. září 2010). Praha 2010.
- ZÁVADSKÝ, Karel. Katolíci a film (Vánoční příloha Film zapomínanou zbraní v apoštolátě katolickém). *Lidové listy* 11, 1932, č. 293.

Internetové zdroje

PIUS XII. Miranda Prorsus. Dostupné online: <http://w2.vatican.va/content/pius-xii/la/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_08091957_miranda-prorsus.html> [2017-12-16].

From Pax-film to Saint Wenceslas

The Catholic Church's interest in cinematography in the Czech lands in the 1920s is framed by two events. The first one was the establishment of the Pax-film cooperative, originally intended to produce Catholic-themed films suitable for missionary and evangelistic purposes and for screenings in Catholic cinemas. Pax-film later became an advisory center that provided technical and legal services to Catholic cinemas. The second event was the historical big movie "Saint Wenceslas". Catholics were not the only ones to put great hope into the St. Wenceslas film project. However, due to unmanaged exploitation, the film failed financially. The failure of the film directed further Catholic activities in the field of cinematography to other areas than the production of long fiction films.